POSEBNO IZDANJE „BIHAĆA“ HRVATSKOGA DRUŠTVA
ZA ISTRAŽIVANJE DOMAĆE POVJESTI U SPLJETU.

CRKVICA Sv. MARTINA

NAD SJEVERNIM VRATIMA (PORTA AUREA) DIOKLECIJANOVE PALAČE U SPLJETU.

NAPISAO

FRANO BULIĆ.

PREŠTAMPANO IZ „VJESNIKA HRVATSKOGA ARHEOLOŠKOGA DRUŠTVA“
NOVE SERIJE SVESKE XIV. 1915/16.

ZAGREB.
TISAK KR. ZEMALJSKE TISKARE.
1916.

PREŠTAMPANO IZ „VJESNIKA HRV. ARHEOL. DRUŠTVA“ NOVE SERIJE SVESKE XIV. 1915/16.

Crkvica sv. Martina nad sjevernim vratima (porta aurea) Dioklecijanove palače u Spljetu.

Nad glavnim sjevernim vratima *(porta aurea)* Dioklecijanove palače u Spljetu (sl. 1) i to baš neposredno nad lukom samih vrata [1], u debljini sjevernoga zida (2·60 m), ugnjezdila se je čak od IX. vijeka mala crkvica, koja se danas nazivlje po sv. Martinu, ali koja je, kako se iz napisa u unutrašnjosti vidi, posvećena sv. Martinu, bl. dj. Mariji i sv. Grguru papi. Sada je crkvica vlasnost Dominikanki, t. j. koludrica trećega reda sv. Dominika (zvane Picokare od tal. Pinzochere), koje imaju svoj samostan u zapadnom krilu četverokutnoga vestibula samih vrata, uzidan djelomice u pročelju ovoga zida vestibula, a djelomice naslonjen na sjevernom perimetralnom zidovlju Dioklecijanove palače.

Nije poznato, kada je ova crkvica došla u vlasnost Dominikanki, ali po predaji se to davno zbilo. Red sv. Dominika utemeljen je g. 1214/15.,[2] a uveden je u Spljet već g. 1217.[3] Treći red bio je malne istodobno utemeljen i za koludre i za koludrice te svagdje raširen [4]. Prvi pisani spomen samostana koludrica sv. Martina u Spljetu potječe iz g. 1372.[5] Iz ovoga se dokumenta dade zaključiti, da je već po-

---

[1] Niemann, Der Palast des Kaisers Diokletian in Spalato. Wien 1910. str. 24. i d. — Hébrard-Zeiller, Le Palais de Dioclétien à Spalato str. 32.

[2] Aug. Ted. Drane, S. Domenico fondatore dei Frati Predicatori. Roma 1895 str. 140.

[3] Farlati, Illyr. Sacr. III. str. 270, 283.

[4] Bartolo Longo, Il terzo Ordine della Penitenza di S. Domenico 1901, str. 57, 75.

[5] Ovaj je dokumenat oporuka jedne koludrice, koja se čuva u izvorniku i u kasnijemu prepisu među starim spisima u samostanu Dominikanki sv. Martina. Glasi: *„Extractum ex membranys existentibus apud r(evere)ndum D. Marcum Januensem canonicum Spalatensem, in quibus est inslrumentum tenoris infrascripti taliter qualiter scriptum et pro ut uidetur autenticum.*

In Christi nomine amen. Anno nativitatis eiusdem millesimo trecentesimo septuagesimo secundo, indictione decima. Regnante serenissimo principe et dno nostro dno Ludovico dei gratia rege Hungariae, temporeque reverendi patris domini Hugolini archiepiscopi Spalatensis et eggregij regii militis domini Raphaelis de Sorba de Joanne honorandi comitis ac nobilium virorum dominorum Matthaei Christoli Jancij, Duymi et Petri iudicum Spalati die XXVI Iunii. Domina Dobra filia quondam Cuite de Spalato reclusa monasterij sanctj Martinj sana sensu, mente et intellectu, infirma tamen corpore, suum testamentum nuncupatum sine scriptis fecit in hunc modum: primo voluit, quod terra eius, quam dixit habere in Margnano, de vrettenis XII, vendatur, et denarij centum, dessace et volere suis conso(ro)ribus et reclusis dicti monasterii dicti sancti Martini pro anima eius. Item relinquit dicte ecclesiae s. Martini unum eius calicem argenteum, quem habet cum cohopertorio argenteo, cum hac conditione, quod non possit vendi, subpignorari, alienari uel malignari, nec etiam de dicto monasterio extrahi uel auferri, sed semper stare debeat in custodia dictarum dessace et volere

stojao u Spljetu jedan red koludrica pokraj crkvice sv. Martina. Ovu vijest potvrđuje druga iz g. 1386.,[1] koja također govori o koludricama manastira sv. Martina. I ako se u ova dva dokumenta, koji se čuvaju u spisima koludrica sv. Martina nad sjevernim vratima Dioklecijanove palače, ne spominje baš ovaj samostan, nego uopće sv. Martin, to će se ipak morati misliti na taj samostan. Neće se smjeti misliti na samostan sv. Martina u drugom dijelu grada, naime na onaj pri dnu Narodnoga trga (prije Gospodski trg), gdje je do g. 1914. bila ulica sv. Martina (sada Martinjska ulica). To je bio samostan sv. Martina pape, kako se to vidi iz napisa, koji je uzidan ispod dotičnoga grba u kući ljubljanske kreditne banke[2]. Isto se tako neće ova dva dokumenta moći odnositi niti na drugu crkvicu sv. Martina u Spljetu, koja je stajala pokraj palače Milesi (sada Pezzoli) na Voćnom trgu, gdje je bio a i sada se zove Veliki dvor, a sada više ne postoji. Kod ove crkvice ne zna se, da bi ikada bio samostan, a nije ni to sigurno, da bi ona *aedes iam diu collapsa* u bivšoj ulici sv. Martina bila samostan i to za koludrice. Po mojem mnijenju dokumenti iz g. 1372. i 1386., i ako u njima stoji samo sv. Martin, odnose se na crkvu i samostan sv. Martina povrh Porte aureе.

Ali prvi sigurni spomen crkve i samostana sv. Martina Dominikanki nad sjevernim vratima nalazi se u jednoj oporuci iz g. 1555[3]. U ovoj se kaže: „Spalati in civitate veteri (a to je Stari grad t. j. Dioklecijanova palača) in ecclesia sti. Martini super menia civitatis“, a ta se crkva zove niže u talijanskom izvorniku „chiesa di S. Martino sopra dentro delle mura de terra vecchia“. Iz jednoga dokumenta od 16. srpnja 1834. proizlazilo bi, kao da su se ovdje Dominikanke istom g. 1554. udomile[4], dočim se, kako vidjesmo, kolu-

---

et aliarum reclusarum subcessiue et hoc pro anima sua. Item dixit debere accipere de Marino Suglanich libras decem, partem de quibus reliquit eidem Marino libras quinque pro anima eius et reliquas libras decem reliquit dictis dessace et volere pro anima sua, quas comissarias fecit dictas dessacem et uolerat et hanc uoluit esse suam ultimam uoluntatem, quam ualere uoluit iure testamenti uel codicilli uel alterius ultime uoluntatis. Actum Spalati in dicto monasterio presentibus dessano (. . . .) ssis et pribilo luboeuich testibus rogatis et d(omino) Georgio Cypriani examinatore.

locus signi not(arilis)	*Ego petrus q. Bartholomei de'annobñs (?) de Sarzana imperiali auctoritate notarius et iudex ordinarius et nunc iuratus co(munitat)is Spalati premissis interfui eaq(ue) rogatus scripsi et publicaui.*
	Thomas Papalis coad(iutor) cancell(ari)e co(munitat)is ex(ara)ui fide(li)ter et sigillaui.“

[1] Bull. dalm. 1888 str. 176.: Serie dei Reggitori di Spalato; g. 1386., . . . *„citato jeri personalmente per oggi . . . . alle recluse Monache del Monastero di S. Martino“.*

[2] Ispod grba čita se ovaj napis: *D(ivo) Martino P. P. et martyri | aedes iam diu collapsa | Georgius de Cariscano Spal(atensis) rector a fu(n)damentis restituit. Anno D(omi)ni MDCXX.*

[3] Izvornik ove oporuke od 15. oktobra 1555. čuva se zajedno sa jednim prepisom iste kod Dominikanki. U njoj *Dna Martha Komina alias Dragissichia pizzochara sancti Martini* ostavlja jednu svoju kuću Picokarama. U dokumentima kasnijim od g. 1814. i 1815. ovaj se samostan zove Conservatorio di San Martino alla nuova pietà, a u jednom od g. 1833. naprosto Conservatorio di San Martino in Spalato, a kasnije Ospizio.

[4] *„Dal 1554 al 1806 le povere Terziarie di San Martino dell'Ordine di S. Domenico godettero pacificamente la proprietà e l'uso di una loro casa posta nella cosidetta Cittavecchia di Spalato. Nell'a. 1806 questa gli venne tolta forzosamente dal Governo di quel tempo e la convertì ad uso di Ospitale degli Esposti.“* G. 1831. ova im je kuća bila povraćena, kako proizlazi iz drugoga spisa.

drice sv. Martina spominju već. g. 1372. i 1386., a to su ove iste Dominikanke od Porte aureе.

Dominikanke ili koludrice trećega reda sv. Dominika uređene su u neku vrst kongregacije sa osobitim pravilima, bez klauzure, a bave se ponajviše ručnim radom. Ove u Spljetu — ima ih i drugdje po Dalmaciji — živu od vajkada, izim od svoga maloga posjeda, od rada svojih ruku, t. j. od tkanja sukna za narodno odijelo seljaka iz okolice, iz spljetske Zagore i t. d., osobito pak iz sela Žrnovnice na istoku Spljeta, iz kojega je sela i prošlih vijekova i zadnjih godina bilo mnogo sestrica u ovomu samostanu. Tradicija je dapače u samostanu, da je jedna Dominikanka iz sela Žrnovnice bila prije 600 godina među prvima u ovom samostanu.

Crkvica sv. Martina nad sjevernim vratima bila je u službi božjoj od njezina utemeljenja sve do zadnje kuge, koja je u Spljetu i varošima g. 1783/84. harala [1]. Ovom je prigodom bila zapuštena. Mali zvonik, koji je virio nad pročeljem Porte aureе, opstojao je do g. 1857., kada je prigodom otvaranja dosta zemljom zatrpanoga vestibula za javni prolaz [2] bio porušen, a zvono, kako se kaže, preneseno u crkvicu sv. Luke u Velikom Varošu. Zapuštena crkvica služila je do g. 1899. za spremište i konobicu samostana, u kojoj su Dominikanke držale koju bačvicu vina iz vinograda svoga posjeda u spljetskom polju [3].

Obilazeć od g. 1883. i dalje u svojstvu konservatora starih spomenika zakutke Dioklecijanove palače, naiđoh i na ovu zapuštenu crkvicu (sl. 3, 4), u kojoj se je među bačvicama vina i hrpicama sitnoga kamenja našla i jedna transena prozora, dočim su dvije stajale još na svojem prvobitnom mjestu (vidi sl. 2). Na svojem mjestu stajala je još i lijepa pregrada (septum ili ikonostaza — vidi sl. 5 i c-c[1] sl. 3). Ovu ovako staru crkvicu trebalo je popraviti, urediti i povratiti svojoj prvobitnoj svrsi, što su i časne sestrice Dominikanke željele, pa da s vremenom ne bude opet zapuštena. I ona bi g. 1898/99. popravljena na državni trošak [4] te sada služi Dominikankama kao kućna kapelica. Popravak je bio ograničen na uzdržanje crkvice i na pridodatak onih predmeta, koji su neophodno bili potrebiti za vršenje službe božje. Pošto nije bilo oltara, bi napravljen novi od mramora sa šiljastim učelkom u stilu IX. vijeka, a u njegovom trokutu bi postavljena nova slika sv. Martina, biskupa Tourskoga, sa svojim atributom, guskom [5]. Na sam oltar bi

[1] G. Bajamonti, Storia della peste che regnò in Dalmazia negli anni 1783—84.

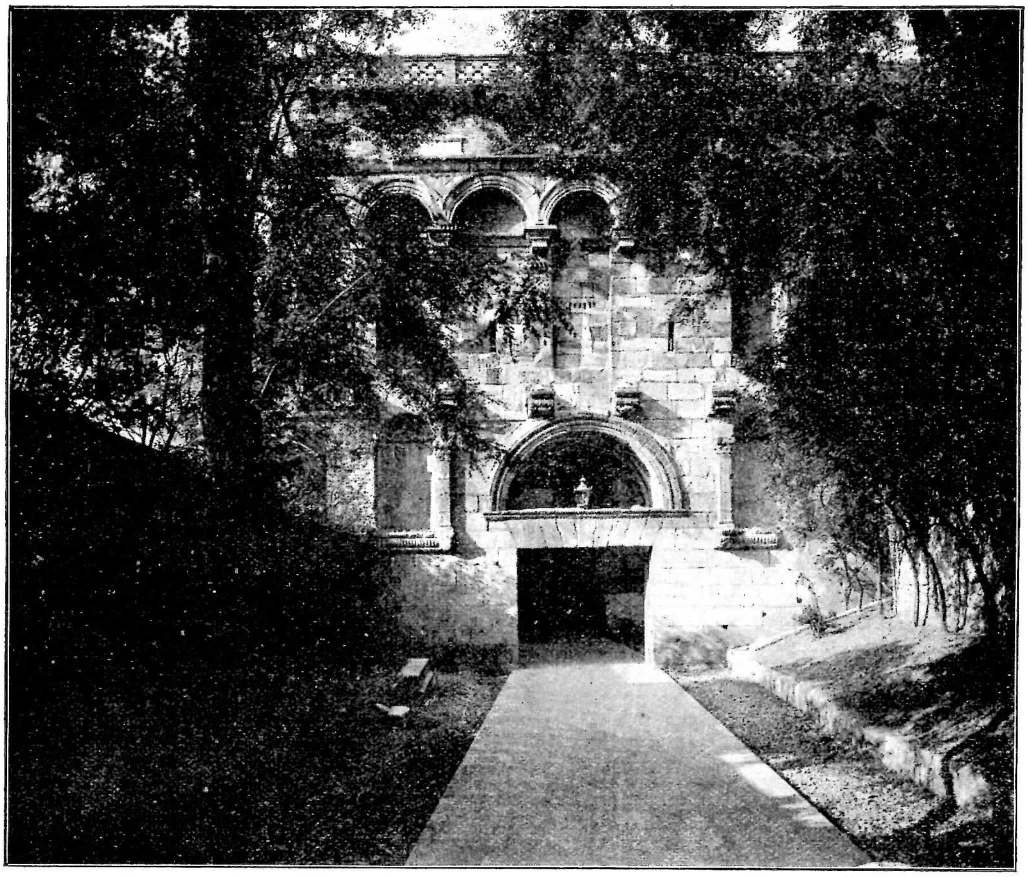
[2] Bull. dalm. 1900 str. 240; 1912 str. 66—67, op. 1. Začudno je, da Adam u svom djelu Ruins of the Palace of the Emperor Diocletian at Spalatro in Dalmatia iz g. 1764. ne donosi na tabli XII. ovoga zvonika.

[3] Mali posjed Dominikanki, i to sve sami vinogradi, leži sada u Sućidaru (sv. Izidor), i u Luci na sjeveru grada Spljeta, u Smrdečcu i u Visokoj na istoku, te u Mejama na podnevnom obronku brda Marjana. Nije poznato, da li je i koji dio ovoga maloga posjeda iz starijega doba, iz doba utemeljenja crkvice sv. Martina, ali, kako vidjesmo, jedan je dio iz kasnijega vremena. Tradicija je u samostanu, da je neki Vukasović, građanin spljetski, budući umro bez djece, u XVI. vijeku ostavio samostanu sv. Martina nekoliko zemalja.

[4] Sr. spise c. k. konservatora starih spomenika u Spljetu br. 60 iz g. 1898, br. 6, 35 i 40 iz g. 1899, br. 16, 20 i 48 iz g. 1900, br. 11 iz g. 1901, br. 29, 34 i 39 iz g. 1902, br. 14 iz g. 1904, br. 38 iz g. 1905. Sr. Bull. dalm. 1899 str. 114, 234; g. 1902 str. 40; g. 1904 Supplemento br. 3—4 str. 14—15.

[5] Sv. Martin biskup Tourski, dneva 11. novembra, predstavlja se ikonografski ili kao vojnik na konju — a vojnik je bio —, kako mačem siječe dio svoga ogrtača, da ga dade golu siromahu, da se zaogrne, ili kao biskup, a do njega guska. Legenda je, da se je sv. Martin,

postavljena jedna starinska slika majke božje, pošto je do tada opstojeća slika na platnu sv. Martina na konju bila sasvim trošna. Tri luka prema nutrašnjosti vestibula Dioklecijanove palače, koji bijahu od vajkada začepljeni lošim zidom, pri popravku zatvorili se novim opekama, a to da se novi umetak razlikuje od staroga mrkoga Dioklecijanovoga zida, a po srijedi svakoga otvora ili šupljine luka uzidale se tri transennae, od kojih se jedna našla u ruševinama kapelice (vidi sl. 2 i Niemann

Sl. 1. **Sjeverna vrata (porta aurea) Dioklecijanove palače u Spljetu sa vanjske strane.**

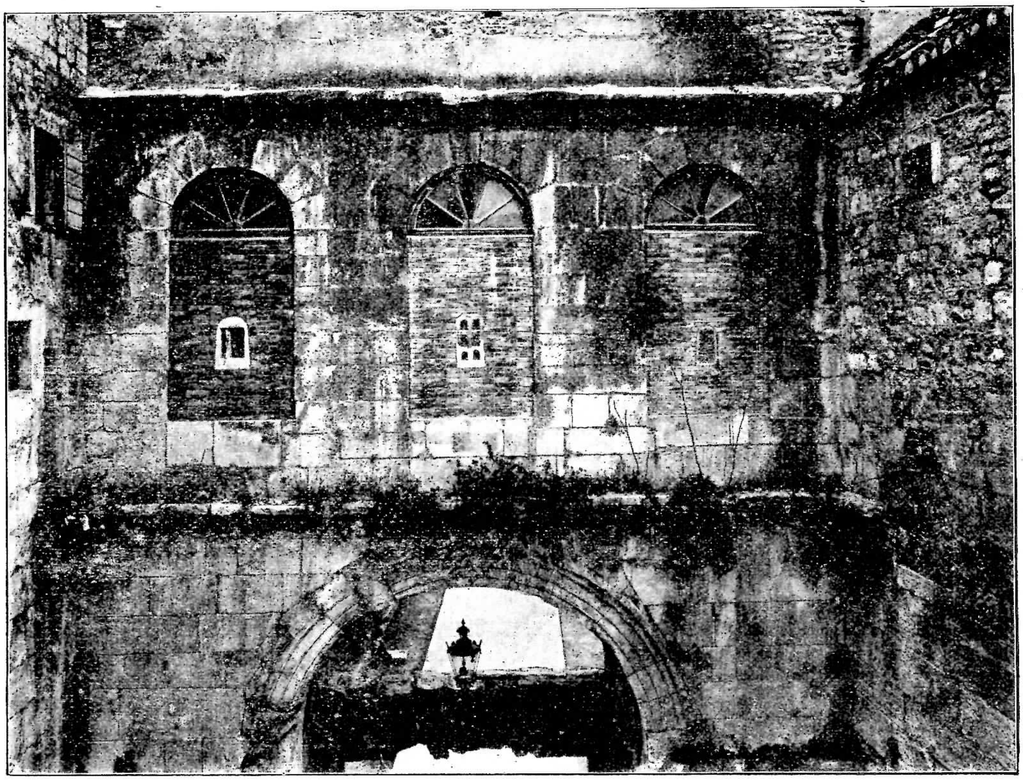
n. dj. str. 27). Pri dnu crkve, ali nešto poviše, pridodao se mali kor od drveta, mjesto staroga prostoga sasvim trošnoga u stilu IX. vijeka, t. j. imitacija isprepletenih motiva iz krstionice sv. Ivana u Spljetu [1]. Dva mala prozorčića u debljini palačinih zidova, vis. 0·86 m, šir. 0·22 m, koji gledaju prema sjeveru Porte auree, a rek bi da su bili otvoreni u srednjem vijeku te služili kao puškarnice protiv navala Turaka,

da ne bude biran za biskupa, bio sakrio u špilju, ali ga izdala guska svojim krikom, te stoga je ona njegov atribut. Sr. Detzel, Christliche Ikonographie II. str. 524.

[1] Sr. Bulić, Hrvatski spomenici u Kninskoj okolici. Djela jugoslav. akademije, knjiga VIII. tabla XV.

ostavili se netaknuti [1]. Popravile se i stube pristupa u kapelicu, prilično strmenite, a to su djelomice stare stube Dioklecijanove palače, koje su vodile u hodnik četverokutnog vestibula, gdje je za doba boravka cara Dioklecijana u svojoj palači (g. 305. do 313.) straža stražila [2]. Ovakove stube, bolje sačuvane, vide se još na Zapadnim vratima (Porta ferrea) Dioklecijanove palače [3].

Ova crkvica, uvaljena u sjeverni hodnik vestibula Dioklecijanove palače, koji je istodobno i perimetralni zid iste (sl. 3), nije trebala osobite gradnje ni arhitekture, da postane crkvom. Dugoljasti hodnik nalići glavnoj ladi crkve. Na ulazu u ovaj hodnik bijahu naprosto uzidana vrata, a nad njima postavljen arhitrav s napisom;

Sl. 2. **Sjeverna vrata (porta aurea) Dioklecijanove palače u Spljetu sa nutarnje strane.**

nešto dalje od polovice dužine hodnika bi postavljena ikonostaza (c-c[1] na sl. 3), da se tim načini malo svetište — presbyterium —, a na kraju mali oltar. Ovakvim raspoređenjem bi hodnik preobraćen u crkvicu. Ova je duga 10·08 m, a široka 1·64 m. Nije ova crkvica kakva arhitektonska zgrada ni glede tipa ni glede konstruktivnih

[1] Sr. Niemann, n. dj. str. 22—23, tabla III. — Hébrard, n. dj. str. 32, 33, 34, 35. Kao puškarnice služili su također razmaci četiriju starih baza kipova ili kojega drugoga ornamenta nad ovim vratima. Opažamo, da Adam n. dj. ne donosi ovih puškarnica. Kano da su poslije izdanja ovoga djela (g. 1764.) bile otvorene, što nam se čini nevjerojatno.

[2] Niemann, n. dj. str. 24, 25, 27. — Hébrard, n. dj. str. 32, 33.

[3] Niemann, n. dj. str. 33, 36. — Hébrard, n. dj. str. 44, 48.

motiva, koja bi nosila na sebi pečat doba, u kojem je bila sagrađena. Doba postanka ove crkvice ne karakteriše ništa drugo, nego ikonostaza i dva napisa. Ali je ovo dostatno, da se može ovoj interesantnoj crkvici opredijeliti doba njezinoga postanka.

Prvi spomen ove crkvice sv. Martina u pisanim dokumentima mogao bi biti u jednoj ispravi iz g. 1106.[1] U njoj Grgur, opat sv. Petra, naznačuje međe zemalja crkve sv. Mojsije kod Spljeta[2]. Rek bi, po cijelom smislu ovoga dokumenta, da je ovdje govora o opatu sv. Petra, odnosno o crkvi sv. Petra u Selu, a to bi bilo u Jesenicama Poljica, i o crkvi sv. Mojsije također u Jesenicama Poljica. Ob ovoj zadnjoj crkvi nije još sasvijem iščezla predaja u narodu, a nedavno se je našlo i nešto kamenih spomenika[3]. Ali u starim dokumentima spominje se, i to šest puta, i crkva sv. Mojsije u Solinu[4], pa bi se ovaj dokumenat od g. 1106. mogao valjda odnositi i na ovu zadnju crkvu[5]. Bilo kako bilo, odnosio se ovaj dokumenat na crkvu sv. Mojsije u Jesenicama Poljica — što je veoma vjerojatno — ili na crkvu sv. Mojsije u solinskom polju, u ovom se dokumentu spominju skupa — a ovo je za naše pitanje važno — zemlje crkava sv. Dujma, sv. Martina i sv. Grgura: . . . „nam ibi sunt terre de sancto Domnio, et de sancto Martino, et de sancto Gregorio.“ A kako smo gori vidili, a niže ćemo opširnije o tom govoriti, crkvica sv. Martina nad Portom aureom posvećena je uz sv. Martina, bl. djevici Mariji i sv. Grguru papi.

Ovo spojenje imena sv. Martina i sv. Grgura u gore navedenom dokumentu, odnosno u napisu u samoj crkvici sv. Martina nad Portom aureom, nije slučajno: među njima mora da je opstojao neki vez. Posve je lako, da je ova crkvica sv. Martina bila pri svojem utemeljenju dotirana zemljama za njezino uzdržanje u okolici Spljeta, o kojima je u dokumentu govora. Istina, crkva sv. Martina imenovana u ovom dokumentu mogla bi biti i ona sv. Martina u Podstrani Poljica, o kojoj je također govora u dokumentima za naše narodne dinastije[6]. Ali crkva sv. Dujma ovoga istoga dokumenta ne može biti druga, nego prvostolna crkva sv. Dujma u Spljetu, kao što ni crkva sv. Grgura ovoga dokumenta ne može biti druga, nego ona sv. Martina nad sjevernim vratima, jer crkve sv. Grgura ne nalazimo nigdje u

[1] Kukuljević, Codex diplom. II. str. 12. — Smičiklas, Codex diplom. II. str. 17.

[2] Dokumenat u glavnim dijelovima, koji se tiču ove crkve, ovako glasi: *„Ego Gregorius abbas sancti Petri recordationem facio, qualiter interpellaui cum Teobaldo preposito Laurentii Strigonensis archiepiscopi in synodo Jaderensi coram archiepiscopo Crescentio et Gregorio Jaderensi episcopo, nec non Lupo Arbensi episcopo, atque Petro Absarensi episcopo, et Dominico Veclensi episcopo, et Johanne Traguriensi episcopo et Duymo abbate sancti Stephani et Desa sancti Grisogoni abbate, et Damiano Traguriensi abbate et alii plures qui ibi interfuerunt. Nam Teobaldus dicebat, quod totas terras illas, incipiente a Geseniza usque ad Tessemil dub, pertinet a sancto Moysen, e contra ego hoc respondebam: Non est verum, nam sunt ibi terre de sancto Domnio, et de sancto Martino, et de sancto Gregorio, et alie sunt . . . sunt omnes terre iste de sancto Moysen, an non? Qui dixerunt: Non omnes, set solum modo insula, que infra montem grassum* (Mutogras u Jesenicama) *est, pertinet sancto Moysi. . . .“*

[3] Bull. dalm. 1907, str. 145.

[4] Kukuljević, n. dj. II. str. 8, 60—6, 130—2, 162—3, 199. — Smičiklas, n. dj. II. str. 10, 87, 97, 193, 251, 309.

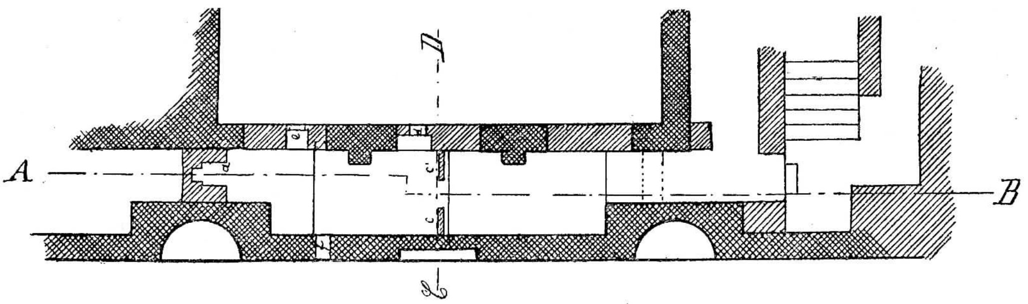
[5] I Kukuljević (n. dj. II. str. 12) i Smičiklas (n. dj. II. str. 428) misle, da se u dokumentima od g. 1106. govori o crkvi sv. Mojsije u solinskom a ne poljičkom polju.

[6] Rački, Docum. str. 335 (iz g. 839): . . . *„sancti Martini curtis“*; str. 133 (iz g. 1080): *„ecclesia sancti Martini quae est sita in monte grasso“*.

dokumentima, pisanim za narodne dinastije, a nigdje joj dosele nema traga niti u pučkoj predaji niti u ruševinama starinskih crkava i zgrada u spljetsko-solinskom polju.

Prema tomu cijenim, da se može zaključiti, da su zemlje, spomenute u ispravi iz g. 1106. kao pripadajuće crkvama sv. Dujma, sv. Martina i sv. Grgura, pripadale crkvama: prvostolnoj sv. Dujma u Spljetu, pa crkvici sv. Martina i sv. Grgura nad Portom aureom. Ili ako bi se pod crkvom sv. Martina u ovom dokumentu imala razumjeti ona sv. Martina u Podstrani Poljica, barem crkva sv. Grgura je ona sv. Martina nad Portom aureom[1]. Kapelica sv. Martina nad Portom aureom opstojala je dakle po ovom dokumentu g. 1106. t. j. početkom XII. vijeka.

Ali ima dokaza, da je ova crkvica sv. Martina nad Portom aureom još starija i to iz IX. vijeka. Ovi su dokazi arhitektonske i epigrafske naravi.

Sl. 3. **Tloris kapele sv. Martina nad sjevernim vratima Dioklecijanove palače u Spljetu.**

Pregrada crkvice (septum, ikonostaza vidi sl. 5) od vapnenca, nađena na svojem prvobitnom mjestu, a koja je dijelila svetište od ostaloga hrama, namijenjena za vjernike, lijevim je krakom vodoravne grede uzidana u starom zidu Dioklecijanove palače, dočim je desni krak bio nađen nešto manjkav pa je s toga popunjen cementom, da se može u zidu držati. Dolnji dio ovoga septuma bile su ornamentirane pune ploče u obliku pluteja, ali sada su proste horizontalno-vertikalne grede[2] široke oko 0·20 m. Oko ruba ide cik-cak ornamenat, a ispod ovoga plohorezana vijugasta loza. Gdje ove dvije grede sačinjavaju kut, izvijaju se osmerokutni stupići. Nad stupićima su kapiteli od jednoga komada o sebi, a nad ovim je šiljasti učelak, sastojeći od dviju vodoravnih greda, sve od jednog komada kamena, samo što su dvije grede bile pokraj učelka pukle te bile sljubljene i od timpana. Napis je na učelku i gredama, a počimlje na dolnjem rubu lijeve grede, ide dalje na polukrug oko luka, te dospjeva na desnoj gredi. Gornji rub greda i izvanjski rub trokuta urešen je volutama ili kukicama, koje su zavijene put nutarnje strane. Usred timpana je križ, s lijeve mu strane grif, a s desne golubica[3]. Cijeli je septum visok 2·68 m a širok 1·90 m. U sredini pregrade ostavljeni otvor za ulaz u svetište širok je samo 0·52 m.

[1] O odnošajima sv. Grgura pape sa biskupijom solinskom koncem VI. i početkom VII. vijeka i o popularnosti imena ovoga pape u Dalmaciji sr. raspravu: Bulić, S. Gregorio Magno, Papa nelle sue relazioni colla Dalmazia u Bull. dalm. 1904 supplem. 1—3.

[2] G. 1908—09. prigodom popravka crkvice ove su prazne plohe bile klakom ispunjene.

[3] Bulić u Bull. dalm. 1904 suppl. str. 15, op. 2 — Radić, Pregrade svetišta (septum) i s njima spojene kamenite grede (trabes) starohrvatskih crkava u „Starohrv. Prosvjeti“ 1904. str. 35. i d.

Ures na gredama ispod stupića sa troprutnom lozom, kapiteli sa zavijenim grlićem i akantovim lišćem, onako prostim, nad kojim su na uglovima male volute, a koji sjećaju na nekoje kapitele iz VIII. vijeka[1], dvije transennae na okna[2], cijeli timpan sa volutama, sve ovo odaje IX. vijek. Ovo sam mnijenje nazad godina izrazio[3], a mnogi arhitekti i povjesničari umjetnosti, koji su zadnjih godina posjetili ovu interesantnu kapelicu, prigrlili su bilo usmeno bilo pismeno ovo moje mnijenje[4]. Tri transennae u sredini otvora lukova (v. sl. 2) proste su i nezgrapne i ne odaju ništa osobita, kako opaža Monneret de Villard[5], ali i one u svojoj prostoti, osobito dvije prve s lijeva pokazuju, da su iz ranoga doba. Ona u sredini izdjelana je iz jednoga rimskoga napisa[6]. Treća više ornamentirana sjeća na ranije doba ove umjetnosti, na IX. vijek. Čitava arhitektonska ornamentika kapelice odaje uopće IX. vijek.

Pojedini dijelovi ornamentike sjećaju na slične drugdje iz VIII. vijeka ili iz konca ovoga, ali ukupni utisak jest, da je ova crkvica iz IX. vijeka, kojega sam mnijenja od vajkada bio[7]. Ne mogu da dijelim mnijenje onih naših domaćih pisaca, koji nekoje viđenije javne zgrade iz doba naše narodne dinastije, pa i ovu meću u

[1] Cattaneo, L'architettura in Italia dal. sec. VI al Mille str. 98. — Stückelberg, Langobardische Plastik str. 85.

[2] Stückelberg, n. dj. str. 82, sl. 105.

[3] Bull. dalm. 1904. suppl. 1—3, str. 14, op. 2.

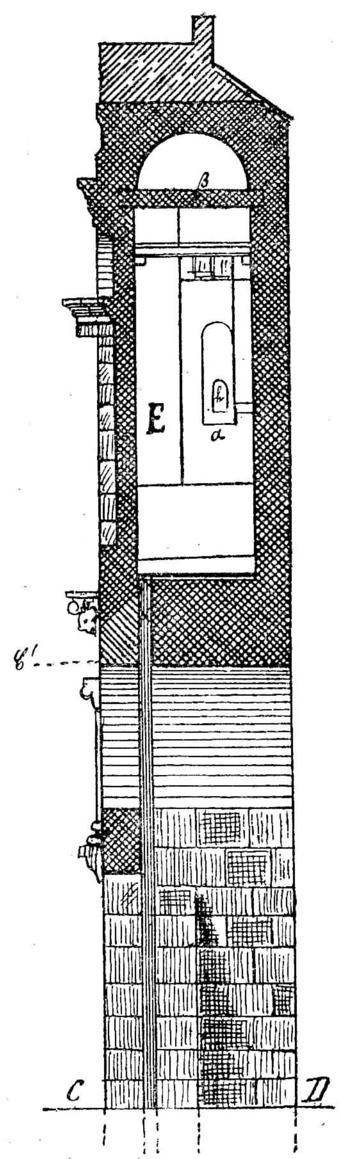
[4] Kržanić-Barač, U koljevci hrvatske povjesnice g. 1907. str. 16. — Monneret de Villard, L'architettura romanica in Dalmazia (Estratto dalla „Rassegna d'Arte“ 1910) str. 32. ... *„Nello spessore dei muri perimetrali, sopra l'arco Nord del Palazzo (di Diocleziano) detto volgarmente Porta Aurea e nel medioevo Porta Romae, esiste una galleria costruita certamente allo scopo di servire quale cammino di ronda per le guardie che sorvegliavano l'ingresso. Questo ambulatorio largo circa 1 m 63 e lungo 10 m 08 fu nel secolo IX al più tardi trasformato in chiesa dedicata alla Vergine, a s. Martino e a s. Gregorio Papa.“* — A na str. 43. kaže: *„Ben più interessante è l'iconostasi: si compone questa di due colonnine ottagone reggenti due architravi collegate nel mezzo da un archivolto cuspidato del tipo di quelle di s. Apollinare presso Ravenna* (Cattaneo, l'architettura in Italia dal secolo VI al Mille, 1889 p. 173, fig. 106 del sec. IX) *e di tanti altri marmi ravennati del sec. VIII, del ciborio di san Giorgio di Valpolicella* (Cattaneo, o. c. p. 80 fig. 29) *mentre le basi delle colonnine hanno decorazioni simili a quelle che si vedono sui frammenti della badia di s. Pietro in Vincoli, ora al Museo Nazionale di Ravenna* (Venturi, Storia dell'Arte Italiana II. fig. 101)“. — Frey D., Die mittelalterliche Baukunst Dalmatiens (u Mitteilungen der Zentralvereinigung der Architekten etc.) 1911, sv. 9, str. 7: *„Im Wehrgange der Befestigungsmauer des Diokletianischen Palastes, gerade über der Porta Aurea befindet sich eine kleine Kapelle eingebaut, S. Martino sopra la Porta Aurea. Monsignore Bulić gelang es auf* Grund *der Inschriften die Gründungszeit ins IX. Jahrhdt. zu verlegen, also in dieselbe Zeit, wie die oben besprochene Kirche von Bihać. Diese Kapelle ist bis auf den Altar vollkommen unverändert erhalten. Ueber der Eingangstüre befindet sich noch der Sturz mit einer langen Inschrift, im Innern steht die hübsche Ikonostasis und die kleinen Fenster sind mit den alten steinernen Transennen geschlossen. Diese Form der Abgrenzung des Presbyteriums mit den Torbogen auf Säulchen muss in Dalmatien und auch in Italien sehr verbreitet gewesen sein. Zahlreiche Fragmente, Decken mit Säulchen, Balkenstücke und vor allem Bogen mit Dreiecksgiebel bezeugen dies. Doch ist S. Martino in Spalato meines Wissens das einzige Beispiel, bei dem der gesammte Aufbau vollkommen intakt bis auf unsere Zeit erhalten blieb“.* — Jelić, Contributo alla storia d'arte in Dalmazia (u Bull. dalm. 1912, str. 81).

[5] N. dj. str. 33, 43.

[6] Objelodanjen u Bull. dalm. 1897, str. 135.

[7] U Bull. dalm. 1904 suppl. 1—3 str. 17 rečeno je, da ova crkvica potječe iz VIII—IX. vijeka, dočim je u Vođi po Spljetu i Solinu (1894.) str. 202 bilo rečeno, da je crkvica rek bi iz X. ili XI. vijeka, što je opetovano i u Ephemeris Spalatensis (1894) str. 23 do 24, gdje su uz nekoliko riječi teksta dane i tri slike crkvice.

prve decenije VIII., ćak i u VII. vijek. To čine valjda više nego li iz povjesnih ili arhitektonskih razloga, iz neke patriotske ljubavi, da bace što dalje u prošlost umjetničke proizvode našega naroda, prema vremenu njegova naseljenja u ovu svoju postojbinu, da time narodu odskoči ugled. Kako je drugdje dokazano [1], Hrvati, koji su se doselili konačno u svoje krajeve početkom VII. vijeka, tek svojim pokrštenjem, koje se zbilo koncem VIII. vijeka ili početkom IX., ulaze u kolo kulturnih naroda Evrope te počimlju živjeti kulturnim životom. I za hrvatski narod, kao i za sve ostale počimlje njegovim pokrštenjem njegov kulturni pa i graditeljski život. Krštenje Hrvata, barem u velikim masama, zbilo se je za vladara Porina (oko g. 810., † 821.),[2] kada su Hrvati zbacili franački jaram. Neću ovim da reknem, da Hrvati prije ovoga doba, prije svoga pokrštenja, nisu ništa gradili. Gradili su, što im je bilo potrebito za stanovanje, ali gotovo ne crkve, ne samostane, ne zadužbine. Ovoj prvoj periodi njihova života u novoj postojbini, bilo da su ju oni definitivno zaposjeli, kako se obično drži, početkom VII. vijeka, ili, kako bi dr. Jelić htio, VI. vijeka [3], mogle bi pripadati neke zgrade, koje nisu još objelodanjene, među koje bi u prvom redu spadao prijestolni dvor hrvatskih vladara u Ninu, koji bi po dru. Jeliću bio svakako stariji od zadnje četvrti VIII. vijeka [4]. Ali hoću da kažem, da Hrvati svojim pokrštenjem stupaju u tjesnije i političke i društvene odnošaje sa susjednim narodima, od kojih primaju i mnoge društvene običaje, pa i građevni stil, koji se istom kasnije razvija donekle u narodni stil, ali sa nekojim osebujnostima. Jer ne smijemo zaboraviti, da Hrvati, kada su IX. vijeka ustrojili uređenu državu, bili pokršteni, te ušli tim u kolo ostalih prosvjetljenih država Europe, nisu sačinjavali glede kulture kao neki „otok", da rabimo Račkovu riječ, nego su za doba svoje narodne dinastije živjeli u istoj kulturnoj atmosferi, u kojoj su živjeli i svi ostali kulturni narodi Europe [5].

Sl. 4. Prosjek kapele sv. Martina nad sjevernim vratima Dioklecijanove palače u Spljetu.

Da je crkvica sv. Martina iz IX. vijeka, svjedoče nam i dva u njoj sačuvana napisa. Napis na rubu

[1] Bulić-Bervaldi, Kronotaksa solinskih biskupa itd. str. 121 sl. — Jelić, Contributo itd. str. 65, 77.

[2] Šišić, Genealoški prilozi o hrvatskoj narodnoj dinastiji u Vjesniku hrv. arheol. društva n. s. XIII (1913.) str. 18 sl., 43 sl. — Jelić, Contributo itd. str. 65.

[3] Jelić, Dvorska kapela sv. Križa u Ninu. Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti knj. XIX. str. 30 i d.

[4] Jelić, n. dj. str. 24.

[5] Bull. dalm. 1894, str. 47.

luka pregrade ili ikonostaze glasi: Hoc in templo patrocinia in honore beati Martini ac genitricis Dei Mariae sanctique Gregorii Papae (sl. 5 i 6).

Slova su rimska kapitala pomiješana sa uncijalima iz karolinškoga doba [1]. Sa paleografičkoga gledišta pada u oči oblik nekojih pismena, na pr. T u riječi templo, nešto drugačije u riječi beati, uz obični oblik u drugim riječima. Zatim C lunarno, malko utisnuto po sredini zavoja u riječima hoc, patrocinia, uz obični oblik u riječi ac i uz angularno [, i u trbuhu mu mali I u riječima genitricis, sanctiq(ue). Ovaki angularni [dolazi i prije i kasnije od IX. vijeka u napisima [2], pa i u napisu Branimirovu iz g. 888.[3] i kraljice Jelene g. 976.[4] Slovo O ovalnoga je oblika, ali po srijedi nešto ulupljeno. TI spojeno je u riječima Martini i beati, kako se nalazi i u jednom napisu iz g. 882.,[5] a protivno IT u napisu kraljice Jelene. Slovo L u riječi templo ima donji potez gore zavinut. Slovo A dolazi u čudnovatom obliku, kao da je u svezi s kojim drugim slovom, a nije nego prosto A, u riječi patrocinia na drugom mjestu, dočim na prvomu ima obični oblik. Slovo H dolazi u ovomu obliku h u riječi honore; MAR je u svezi u riječi Martini; TR je u svezi u riječi genitricis.

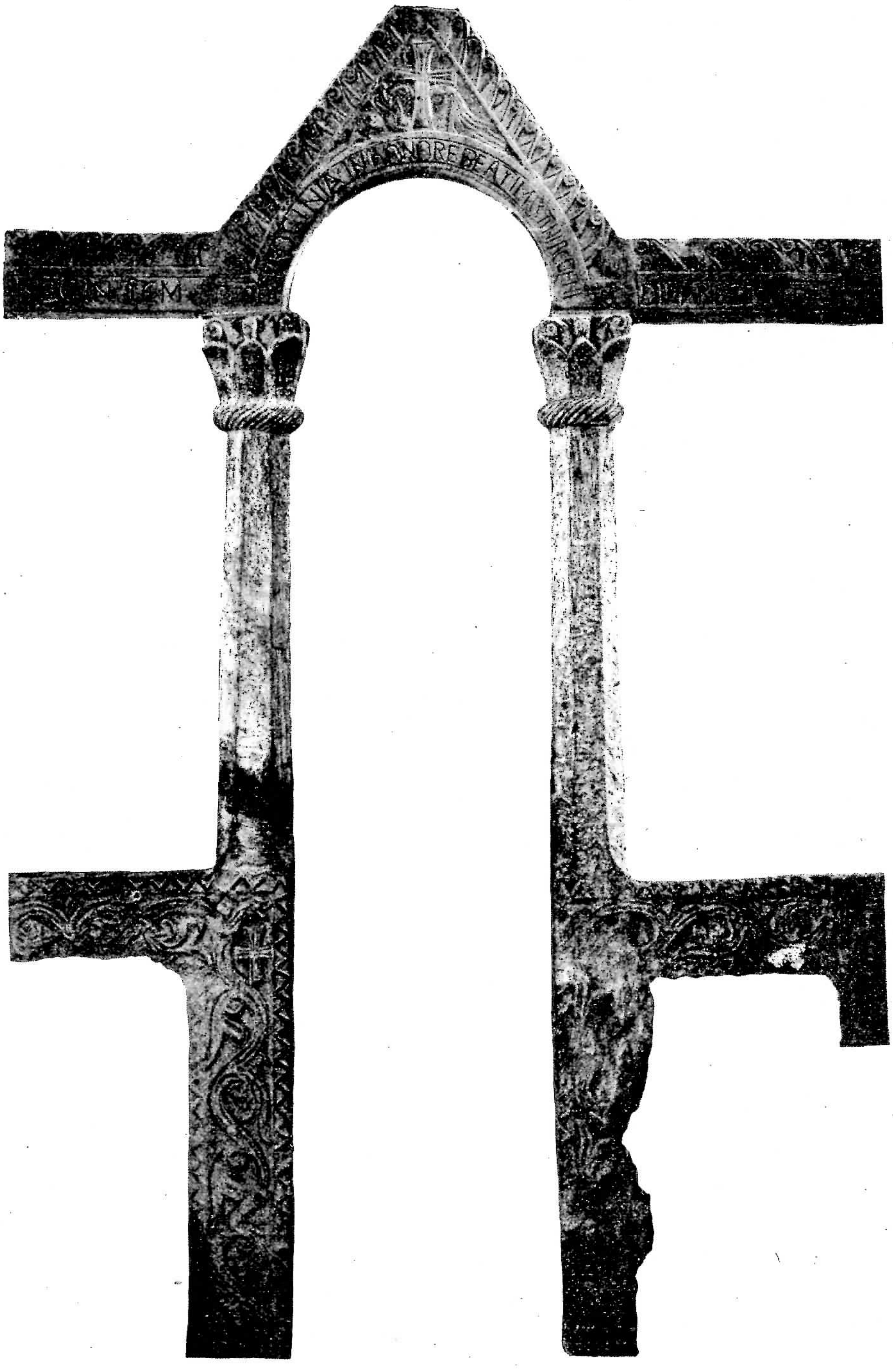
Nešto je neobično, da u ovom napisu jedno cijelo ime, i to Gregorius, dolazi u pokraćenom obliku samo s prvim slovom, a povrh njega ima znak kratice [6]. Ovo iznimno pokraćenje bilo je dalo donekle povoda, da se je ovo ime čitalo pogrješno s početka Cai [7], dočim se je kasnije čitalo korektno Gregorii [8].

Sve ove epigrafične osebujnosti odaju IX. vijek.

Smisao, koji se na prvi mah nameće kod ovoga posvetnoga napisa, jest: hoc templum est sub patrocinio beati Martini itd. Pri ovomu ono, što slijedi in honore, donekle smeta. Moglo bi se tumačiti valjda još i ovako: templum hoc est sub patrocinio et (aedificatum) in honore(m) beati Martini. Obzirom na ovu stilističku poteškoću, koja se dade lako opravdati, ako se pomisli na doba napisa, moglo bi se valjda ono patrocinio uzeti i u ovomu drugom znamenovanju. Poznato je naime, da se za reliquiae, t. j. moći svetaca, i to ne samo za ostatke tjelesa, nego i za sve one predmete, koji bi došli u doticaj sa svecima ili s njihovim tjelesima, rabila u starokršćanskom jeziku među ostalim izrazima kao *cineres, favilla sancta, exuviae, benedictio, beneficia sanctorum, sanctuaria, brandea, palliola, pignora, busta, gleba, insignia, lipsana, xenia,* i riječ patrocinia, patrocinia sanctorum [9], što bi značilo *reliquiae sanctorum quorum patrocinia invocantur* [10].

[1] Monneret de Villard, n. dj. str. 33.
[2] Hübner, Inscriptiones Hispaniae christianae str. 46. — Cattaneo, n. dj. str. 190.
[3] Rad jugoslav. akademije knj. XXVI, tabla.
[4] Šesto izvješće Bihaća str. 20—21.
[5] Cattaneo, n. dj. str. 190.
[6] U rukopisnim dokumentima srednjega vijeka ime Gregorius dolazi u kraćenici samoga početnoga slova sa malim *s* gori. Sr. Cappelli, Dizionario di abbreviature latine ed italiane, Milano, Hoepli 1899, p. 132. Ali u napisima na kamenu meni to nije poznato.
[7] Bull. dalm. 1899, str. 234.
[8] Bull. dalm. 1902, str. 40; Analecta Bollandiana 1904, str. 16—17.
[9] Martigny, Dictionnaire des antiquités chrétiennes s. v. *reliques* str. 692. — Kraus, Realencyclopaedie der christl. Altertümer II. Bd. s. v. *Reliquien.* — Bull. dalm. 1907 suppl. 1—4, str. 66 sl.
[10] Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis s. v. *patrocinium.*

U ovom drugom znamenovanju riječi moglo bi se valjda ovdje uzeti ono jpatrocinia, naime da su u ovoj crkvici položene i štuju se moći svetaca, kojima e crkva bila i posvećena. Ipak ostajem pri prvom tumačenju, da je naime sastavljač

Sl. 5. **Ikonostaza kapele sv. Martina nad sjevernim vratima Dioklecijanove palače u Spljetu.**

napisa htio reći, da je crkvica pod pokroviteljstvom (patrocinia) i na čast (in honore), koje bi ovim tumačenjem bilo suvišno, jer dosta je jasno: hoc in templo patrocinia beati Martini itd. Bilo da se tumači ovako ili onako, to je sigurno, da je kapelica navedenim svecima posvećena bila, a u prvom redu sv. Martinu, jer je on imenovan na prvom mjestu napisa, a sam u napisu na ulaznim vratima.

Poznato je, da je sv. Martin jedan od najviše štovanih svetaca starokršćanskoga doba. Rođen g. 317. u Sabariji u Panoniji, umro je g. 397. kao biskup Tours-a u Galliji. Kao takav pripada jednakim pravom istoku i zapadu, germanskomu i franačkomu svijetu i utjelovljuje u sebi sve ono burno doba. Njega su prozvali svecem germanske provale naroda. On stoji na pragu crkvene franačke povijesti, i za franačkoga doba bjehu mu podignute mnoge crkve; u samoj Francuskoj bilo ih je do 3665.[1] Sv. Martin se nalazi u mnogim crkvama kneževskih, banskih, kraljevskih dvorova: Pfalzkirchen — *palatii ecclesiae*[2]. Bio je štovan i osobitim načinom kod Hrvata. Istodobno s njim bilo je valjda uneseno od Franaka u naše zemlje i štovanje sv. Marte, kojoj je u IX. vijeku bila posvećena crkva kneževskoga dvora u Bihaćima u kaštelskom polju[3]. Njegova je uspomena ostala živa u potomstvu u mnogim crkvama i u imenima osoba[4]. U Spljetu po odluci gradskog vijeća njegov je blagdan bio uvršten XIII. v. u velike godišnje crkvene blagdane[5].

Drugi napis na arhitravu ulaza u ovu crkvicu (v. sl. 7) mnogo je važniji, jer sadržava po mome mnijenju ime utemeljitelja crkvice. On u svojoj cjelini glasi: Rex benedicte d(eu)s, laudis decus inperi v(irtus)q(ue). (H)anc (ecclesiam) constituit sub (h)onore(m) beati Martini<s> (h)umil(i)te[r] (ha)ec atq(ue) pote(n)s p(res)b(y)t(e)r Dominicus. Salve pa[ter] ... ...t tibi p(er) n(ost)ri pectoris antra coli. Kako se vidi, napis je silno zamršen. S njime sam se već bavio[6] i od tadašnjega čitanja g. 1899. neću se sada baš mnogo odalečiti, ali ću koješta popuniti i ovdje bolje istaknuti ime one osobe, koja je crkvicu utemeljila, što nisam učinio g. 1899., a tek natuknuo g. 1904.[7] Najprije da razmrsim nekoje paleografičke poteškoće.

[1] Venantii Fortunati, Vita S. Martini u Mon. Germ. Hist. Auct. Ant. II. p. 368; Detzel, Christl. Ikonographie II. str. 525.

[2] Kraus, Geschichte der christl. Kunst. II. str. 603.

[3] Kržanić-Barač, U koljevci hrv. povjesti str. 46 i d., Jelić, Contributo itd. str. 96, Dvorska kapela sv. Križa u Ninu str. 23.

[4] Ima sada mnogo crkava i crkvica u Dalmaciji posvećenih sv. Martinu biskupu — preko trideset ih —, od kojih su mnoge veoma stare, iz doba hrvatske narodne dinastije. Spominjem ovdje samo nekoje, koje su Spljetu najbliže. Crkva sv. Martina u Solinu spominje se u jednomu dokumentu, ako ne iz g. 994. (Rački Doc. str. 24), a to sigurno iz XIV. vijeka (Sr. Kronotaksa solinskih biskupa itd. str. 165 sl.). Štovanje ovoga sveca bi prenešeno davno iz ruševina solinskih u bliže selo Vranjic, gdje je sada župna crkva sv. Martina (sr. Bull. dalm. 1898, str. 160). U Kaštelskom polju dvije su stare crkvice posvećene sv. Martinu: u Selišću župe Gomilice i u Kruševu župe Kambelovca; pa u Spljetskomu u Podstrani Poljica crkva grobišta jest sv. Martina, veoma stara (vidi gori opasku br. 21). Na otoku Šolti u Dolnjem Selu, u Sumartinu na otoku Braču veoma su stare crkve ovoga sveca. U Pridrazi Novigrada jest veoma starinska crkva sv. Martina iz IX.—X. vijeka (sr. Starohrv. Prosvjeta 1901, str. 42). U odlomku Ivinje, sela Tijesnoga, Šibenske biskupije, spominje se crkvica sv. Martina g. 1298., a u Mratovu župe Promine g. 1412.

[5] Hanel, Statuta et leges civitatis Spalati. Cap. V, str. 8. Rubrica delle feste da celebrare.

[6] Bull. dalm. 1899, str. 234.

[7] Bull. dalm. 1904, suppl. 1—3, str. 15, op. 2.

U svih prvih šest riječi prve brazde nema što da se opazi, jer Ex u svezi u prvoj riječi, slova NE, TE u svezi, pak kraćenica DS za *Deus* veoma su obične pojave u napisima svakoga doba. Zadnja dva slova ove brazde V. i q, sa običnom tačkom sprijeda i nešto neobičajnijom straga, nazad godina pročitao sam, obzirom na prediduće riječi sa virtusque t. j. V sa virtus, a q uzeo sam za kraćenicu que. Virtus pokraćeno u ovom obliku ne nalazim doduše nigdje, ali me je na to naveo cio smisao izreke. Riječi ove prve brazde Rex benedicte Deus, laudis decus imperii virtusque nama odavna zvuče kao neka acclamatio Bogu, nalik onim laudes ili acclamationes, koje su se za srednjega vijeka u stanovitim blagdanima pjevale u stolnim crkvama dalmatinskih primorskih gradova pa i drugdje. Pripovijeda naime Lučić[1], po starijim piscima Dandolu i Sabelliku, da su Dalmatinci bili obećali mletačkomu duždu Urseolu, da će pri stanovitim prigodama, nakon imena careva pjevati u crkvi i njemu pohvale — laudes. Ovaj običaj potekao je od doba prvih rimskih careva, od Augusta, te je prešao na kršćanske vladare, a od

Sl. 6. **Napis na luku ikonostaze kapele sv. Martina nad sjevernim vratima Dioklecijanove palače u Spljetu.**

njih na franačke, bizantinske i mletačke[2]. I u povijesti se je sačuvalo primjera, kako su vladari dočekivani pjevanjem ovih laudes. Tako na pr. Karlo Veliki bi na Božić g. 800. dočekan pjevanjem u crkvi sv. Petra u Rimu: *Carolo Augusto a Deo coronato magno et pacifico imperatori Romanorum vita et victoria.* Isto mu se tako pjevalo, kada se povratio iz Rima u crkvi u Aquisgrani. G. 1000. dočekaše mletačkoga dužda Petra II. Orseola pjevanjem hvala, a nadbiskupi krčki i rapski obećaše, da će pjevati mletačkim duždevima pohvale u stanovitim prigodama: ... *„feriatis diebus, quibus laudis pompam in ecclesia depromere solebant, istius principis nomen post imperatores laudis praeconiis glorificarent"*. G. 1192. Andrija, sin Bele III. kralja ugarskoga bi dočekan velikim slavljem u Trogiru: ... *„laudes hymnidicas honorabiliter recepimus"*.

Kasnije u gradovima Zadru, Trogiru, Spljetu (za ostale dalmatinske gradove nije poznato) u svečanim blagdanima bjehu pjevane vlastima ove laudes, koje nam je Lučić sačuvao[3], a koje sve u prvom dijelu dospjevaju, kako kojoj vlasti, riječima: *Laus, honor et decus ac caelestis triumphus;* ili: *laus, honor, gloria et triumphus perpetuus,* ili: *laus, honor, vita et gaudium sempiternum,* ili: *laus, honor, dignitas et vita perpetua,* ili: *laus, honoris augmentum, gaudium perenne et pax sempiterna,* ili: *salus, honor, vita et gaudium perpetuum,* ili: *salus, honor et vita perpetua,* ili: *salus, vita*

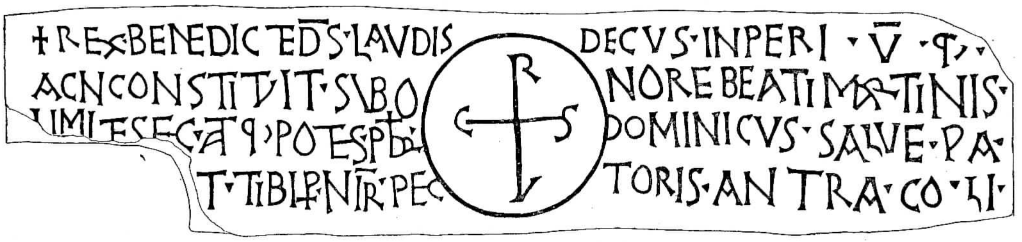
[1] De regno Dalmatiae et Chroatiae libri sex, str. 73 i d.

[2] Diehl, Études sur l'admin. byzant. dans l'Exarchat de Ravenne str. 280.

[3] Isto djelo str. 75.

et gaudium salubre. Dapače ove laudes, nešto promijenjene glede imena vlasti i njihovih naslova, pjevaju se još danas u metropolitanskoj bazilici u Zadru na božić i uskrs[1]. Nešto slično zvuči i *Antifona ad Benedictus* u oficiju sv. Anastazija (Staš) tangara, mučenika solinskoga i zaštitnika grada i biskupije spljetske dne 26. kolovoza[2]: *Christe salus orbis tibi laus, honor, gloria, virtus* (Proprium dioecesis Spalat. str. 53). Sva je prilika, da je i ovu antifonu sastavio ili iz starijih dokumenata iscrpio *Adamus Parisinus,* koji je za nadbiskupa Lovre Dalmatinca (1059—1100.) sastavio ostala žića i hymne mučenika solinskih Dujma i Anastazija[3].

Ako se uzme sva prva brazda našega napisa skupa, to će se odmah razumjeti, da je ona neke vrsti laus ili acclamatio Bogu kralju blagoslovljenomu Rex benedicte Deus, komu se pjeva laus, decus, imperium virtusque, dakako koješta u drugom padežu, t. j. slava, čast, vlast i moć. Zadnju riječ pokraćenu, koja bi mogla značiti i vitaque, radije uzimljem ovdje za virtusque odnašajuć se ona na Boga, koji je *virtutum dominus* t. j. kralj vojska (Psalm. XXIII). *Virtus* dolazi u sv. pismu za *exercitus, militia: „congregavit virtutem et exercitum*

Sl. 7. **Napis na arhitravu nad ulazom u kapelu sv. Martina nad sjevernim vratima Dioklecijanove palače u Spljetu.**

fortem nimis“ (I Mach. I, 4). *„Non egredieris Deus in virtutibus* (po sv. Jerolimu *exercitibus*) *nostris“* (Psalm. CXLVIII, 2). Istina ovdje ova zadnja riječ Vq mogla bi se razriješiti i sa vitaque prema onim izrekama u gornjim aklamacijama *vita, vita perpetua;* ali Bogu ne može se željeti život, dugotrajan život, kakono ljudima, nego virtus, t. j. moć i snagu njegove vojske.

Iza ove aklamacije Bogu, veli se u slijedećim dvjema brazdama, tko je sagradio ovu crkvicu i kome je bila posvećena. Silno su tu zamršene nekoje riječi. Druga brazda počimlje riječju ACN. Nije moguće, da bi tu na početku falilo koje slovo. Nije ni to sigurno, da je ono N, koje slijedi iza C, u svezi sa A, jer je sveza posve malo izrazita. A da je u svezi, tada bismo imali ACNA ili ACAN, što ne znači ništa, jer se ne može pomisliti u ovoj riječi na koje vlastito ime na pr. Acina, koje dolazi u jednom dokumentu iz hrvatskoga doba iz g. 1080.[4] Uzimljem, da je

[1] Bianchi, Zara cristiana I p. 538 st.

[2] Bull. dalm. 1908, str. 113; 1910, str. 99 i d.; 1914, str. 120.

[3] Thomas Arch. H. S. cap. XVI (Farlati, Illyr. sacr. I, str. 502, 507, 718; III, str. 132): *„His temporibus* (naime Lovre Dalmatinca) *Adam quidam Parisiensis optime in artibus elimatus, pergendo Athenas ad Graecorum studia devenit Spalatum, et cum fuisset a Laurentio antistite honorifice susceptus, rogatus est ab eodem,ut passiones Beatorum Martyrum Domnii et Anastasii, quae inculto fuerant antiquitus sermone conscriptae, luculenta faceret, compositione nitere. Quod ille gratanti corde consensit, sumptoque themate a veteribus historiis, legendas utriusque martyris lepido satis dictamine innovavit. Hymnos etiam composuit, ac quidquid de B. Domnio musice canitur, metrico sermone conscripsit.*

[4] Rački, Documenta str. 130, 135, Šišić Priručnik str. 279: „Paulo Acina“.

ova riječ pogrješno urezana, a čitam ju (h)anc, te ju odnosim na ecclesiam, koja nije ovdje imenovana, ali koja se po sebi razumije i po glagolju constituit, koji odmah slijedi. U toj riječi constituit dva su slova u veoma karakterističnoj svezi, te se i po njoj može utanačiti doba ovoga napisa.

Tumačeći napis hrvatske kraljice Jelene nađen g. 1898. u Solinu [1], opazio sam, da su prva dva slova u riječi TVTOR u sedmoj brazdi ovoga napisa iz g. 976. u istoj svezi, kao što u ovomu napisu, t. j. T̄; da ovaka sveza dolazi u jednomu napisu u Milanu, u epitafiju biskupa Ansperta iz g. 882.[2] i da se u napisu bana Branimira, nađena na Muću (sada u zagrebačkomu muzeju) iz g. 888. nalaze ova ista slova u svezi, ali u obratnom pravcu, t. j. T = ut[3]. Po ovome se može također nekom sigurnošću zaključiti, da i ovaj napis sv. Martina pada u isto doba, u IX. vijek, ili najkasnije u X. U riječima, koje slijede sub onore (mjesto honore) beati Martini ne opaža se ništa osobita, izim gore istaknutih kraćenica. Iza Martini lijepo je čitljivo jedno S. Ali i po smislu i po položaju ovoga napisa kao arhitrava nad srednjim vratima nije mnogo toga s desne strane moglo faliti, najviše još jedno slovo. Po ovom lako da je tadašnji klesar, malo ili ništa vješt latinskom jeziku, ili sam sastavljač napisa, dao imenu Martinus dočetak u genitivu na is mjesto na i.

Prva riječ u trećoj brazdi, oštećena i zamršena, rek bi da je pokraćeno (h)um(i)l(i)ter ili (h)um(i)l(i)tes. Slijedeće EC, u svezi, stoji za (ha)ec, a zatim AT je u svezi Ā, za kojim q sa malim znakom kraćenice jest que. Riječ, koja slijedi POTES uzimljem za pote(n)s. Potens bi se ovdje imalo uzeti ne u običnomu smislu moguć, moćan, silan, nego u prvobitnom *qui potest,* koji može, kako može prema svojim sredstvima. Za ovim dolazi slovo P, za kojim čudna veza B, valjda B u svezi sa T ili sa IT, što sam tumačio i čitao p(res)byt(er). Ova riječ dolazi redovito u kršćanskoj epigrafiji pokraćena ovako: PB, PBR [4] ili PRB [5], ali u ovom napisu nije se čuditi ovoj zamršenosti, iz koje ipak, kako se vidi, prodiru glavni elementi, glavna slova ove riječi *presbyter.* Za ovom dolazi jasno ime Dominicus. Smisao druge i treće brazde bio bi dakle po prilici: ovu je (crkvicu) utemeljio ovdje na čast svetoga Martina skromno, prema svojoj mogućnosti, t. j. prema svojim srestvima, svećenik Dominik.

Za ovim se čita sigurno Salve pa..., valjda pater ili parens, kako je bilo već čitano. Na početku napisa u četvrtoj brazdi fali jedno 8—10 slova, ali u manjkavu prostoru, prema početku Salve pa[ter.... morala je slijediti molitva, da pater Martinus [6] primi molitve, koje će se moliti u ovoj crkvi. Za manjkavim riječima, iza sigurna T od prediduće riječi, TIBI, pa P, što je sigurna kraćenica za per, slijedi NIR, što bi se mogle čitati nir ili ntr. Prva kraćenica ne bismo znali, što bi mogla da znači, dočim bi se druga mogla razriješiti u noster ili nostri. Riječ pectoris sa ec u svezi, sigurna je, kao što i slijedeća antra. Za ovim

[1] Izvještaj V. i VI. glavne skupštine „Bihaća", hrv. društva za istraživanje domaće povijesti u Spljetu str. 27.

[2] Cattaneo, n. dj. str. 190, sl. 116, brazda 24 CAPTES.

[3] Rački, u Radu jugosl. akadem. knj. XXVI, str. 105 i dotična tabla; Šišić Priručnik str. 123.

[4] Kraus, R. E. II, str. 50 s. v.

[5] Bull. dalm. 1901, str. 92 u jednom napisu u Slanom Dubrovnika.

[6] U veoma starom Žiću sv. Martina, kojega se dio čita u Lectiones II. nocturni na njegov dan 11. novembra, njegovi učenici, pri smrti mu, mole ga, da ih ne ostavi i to ovim riječima: „cur nos, pater, deseris? cur nos miseros derelinquis?"

slijedi čisto CO, a za ovim L, kako dolazi i u starokršćanskoj epigrafiji, pa I sa tačkom. Zadnja brazda glasila bi: .... t tibi p(er) n(os)tr(i) pectoris antra coli, u kojim se riječima, nadovezujuć na zadnje riječi treće brazde, skriva valjda smisao: zdravo oče (Martine), dozvoli da te iz dubine srca — nostri pectoris antra — štujemo u ovoj crkvici. Ako se neće ovdje antra uzeti valjda za samu crkvicu, dugoljastu (10·08 m), a tijesnu (1·64 m), mršavo rasvjetljenu svjetlošću, koja je prodirala kroz tri male transennae, te je naličila zbilja kao nekoj špiljici, nekomu antrum-u.

Po sredini napisa jest u okrugu, koji ide kroz sve brazde, od prve do zadnje, monogram Krstov veoma neobičajnoga oblika. Na krakovima križa četiri su slova C R V S. Dva slova, koja još fale za ime Cr(i)s(t)us, t. j. I i T nalaze se u vertikalnoj i vodoravnoj crti križa: dakle C(h)ristus. Ovaj monogram sjeća na monograme u obliku križa na olovnim pečatima iz bizantinskoga doba.

I ako su pojedine riječi ovoga napisa nejasne, i ako je koja dvojba u tumačenju istih, cijenimo da je ukupni smisao bio u glavnomu shvaćen. Blagoslovljeni kralju, Bože — kaže napis — tebi slava, čast, vlast i moć! Ovu crkvicu utemelji ovdje na čast blaženoga Martina skromno i prema svojim sredstvima svećenik Dominik. Zdravo, oče Martine, dozvoli, da te iz dubine duše, srca, štujemo u ovoj crkvici (ili da te štujemo u ovoj špiljastoj crkvici, u ovoj rupici).

Tko je ovaj svećenik Dominik? Ili, kada bi tko dvojio o čitanju riječi presbyter, tko je ovaj Dominik, koji je sagradio, postavio ovdje (constituit) ovu crkvicu u čast sv. Martinu?

Ime Dominicus (iz imena Dominus, Bog) dolazi već u staroj kršćanskoj epigrafiji[1], a u Solinu u VI.—VII. vijeku Dominica *(„infans Dominica quae Sirmio Salonas adducata est")*[2]. U Kordovi u Španjolskoj dolazi na napisu ime nekoga Dominicus-a u IX. vijeku, ili nešto kasnije[3]. U slavenskim zemljama ovo je ime dosta običajno u IX. vijeku, a i u kasnijim, a nalazimo ga i među crkovnjacima i svjetovnjacima[4]. Ali jedan se Dominicus osobito ističe u IX. vijeku, a to je presbyter Dominicus[5]. Njegovo ime dolazi u važnoj ispravi od 4. marta g. 852., danoj u Bihaćima, kojom ban Trpimir dariva crkvi sv. Dujma i Staša u Spljetu posjed u zemljama. U istoj javlja, da je u okolici Spljeta sagradio samostan: *„monasterium construxi ibique catervas fratrum adhibui"* (valjda sv. Petra u Rižinicama[6] ili sv. Kuzme i Damjana u Gomilici). Ne imajući novca za nabavu crkvenoga posuđa za istu crkvu, da mu je uzajmio neku svotu — jedanaest librica srebra — njegov duhovni otac — *„dilectus compater"* — Petar, nadbiskup crkve spljetske — *„sanctae salonitanae ecclesiae"*. Ovaj najstariji i veoma važni dokumenat za povijest hrvatske na-

[1] Kraus R. E. der christl. Altertümer II, str. 481.
[2] CIL. III. 9576. — Bull. dalm. 1906, str. 299.
[3] Hübner, Inscriptiones Hispaniae christianae str. 129.
[4] Rački, Docum. str. 505. — Kos Fr., Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku II. sv., str. 429 i d. Jedan svećenik Dominicus preuze dne 24. siječnja 850. upravu dušobrižničku u Donjoj Panoniji za bana ove zemlje imenom Pribine. Sr. Ljubša, Die Christianisierung der Diöcese Seckau, 1911, str. 121—2.
[5] Rački, Docum. str. 4 sl. — Kržanić-Barač, U koljevci hrvatske povijesti str. 16.
[6] Bull. dalm. XIV. str. 84 sl. — Kržanić-Barač, n. dj. str. 18.

rodne dinastije potkrižan je križem bana Trpimira, mnogo župana i nekojih drugih svjedoka i od svećenika Dominika: Signum (+) manu Dominico praesbitero, capellano, testis, koji je bio kapelan bana Trpimira. Ovaj dokumenat napisao je svojom rukom svećenik Martin, kapelan istoga bana Trpimira, i to po njegovu nalogu: „Ego Martinus praesbyter, capellanus, praeceptione domini mei, ducis memorati, rogatus scripsi et manu propria opus compleui, signum manu feci." U ovom dokumentu od g. 852. dolaze ona dva imena t. j. kapelana Dominika i kapelana Martina, koja imena nalazimo i u kapelici sv. Martina, naime u napisu na arhitravu ulaznih vrata, ono svećenika Dominika, koji je utemeljio crkvicu nad lukom Porte auree, a to u čast sv. Martina. Susretaj ovih dvaju imena u ovom dokumentu iz IX. vijeka u kapelici sv. Martina iz istoga doba nije slučajan.

Poznato je, kojom su odanošću, kojim su sinovljim pietetom hrvatski knezovi i kraljevi častili nadbiskupe spljetske, iza kako od ovih bijahu oko početka IX. vijeka primili krštenje, te kako su njihovim željama dolazili u susret, njima se u svakoj potrebi obraćali. Izim ovih odnošaja i sveza religijozne naravi, koje su Hrvate sa Spljetom vezali, bili su po srijedi i kulturni odnošaji. Stari Solin, i ako u ruševinama, ali tada još dobro sačuvanim, svojim nijemim kamenjem bedemâ, amfiteatra, teatra, bazilikâ, nekropolâ, progovarao je uzvišenim glasom starim Hrvatima, koji su bili istom svojim pokrštenjem stupili u kulturni doticaj sa Romanima u Dioklecijanovoj palači. Ogromna ova palača, tada još dobro sačuvana, morala je silno djelovati na Hrvate, koji su iz bliže okolice dolazili na poklone nadbiskupima spljetskim na molitve i zavjete u crkvu sv. Dujma i Staša, da joj prigodno donesu i koji mali darak *„munuscula, quae manus nostrae invenire valuerunt"* [1]. Ako i dandanas pogled na onu divnu skupinu peristila, mauzoleja, carske bogomolje i vestibula Dioklecijanove palače, za koju će Spljetu i sam Rim zaviđati, ako ovaj pogled nas kulturne ljude ushićuje, kako nije sve ovo imalo ushićivati stare Hrvate te ih strahopočitanjem napunjavati prema crkvi spljetskoj, koja bijaše sve ove spomenike uzela pod svoje okrilje? Nije se dakle čuditi, da velmože hrvatski i drugi pobožnici utemeljuju crkve i samostane, ne samo po cijelomu solinsko-kaštelskomu polju, nego hoće da ostave koji darak — koji munusculum svoje pobožnosti i u samom gradu Spljetu, u Dioklecijanovoj palači. Bilo je prikladno mjestance u samim bedemima ove palače za malu zavjetnu crkvicu. U debljini zidova iste nad Portom aureom bio je hodnik carevih stražara; jedno krilo ovoga četverokutnoga vestibula bilo je dostatno za zavjetnu crkvicu; kapela po svojem obliku gotova, samo što je trebalo pridodati pregradu za svetište i zagraditi nešto i onako tijesan ulaz. Kapelan bana Trpimira, Dominik, uzima na se tu zadaću i utemeljuje tamo ovu kapelicu na čast sv. Martina, bl. Djevice Marije i sv. Grgura pape, ovoga zadnjega sveca tako popularnoga u prvim vijekovima srednjega vijeka, čija je uspomena bila još živa u crkvi solinskoj zbog skrbi, koju je ovaj papa prema njoj pokazao u teškim njezinim unutarnjim neprilikama baš zadnjih godina prije propasti samoga grada [2].

[1] Rački, Documenta str. 16.

[2] Bull. dalm. 1904, supplement. 1—3. — Za ovo doba ili nešto kasnije u debljini zidova vestibula Dioklecijanove palače, nad zapadnim vratima iste (Porta ferrea), koji bogoljubnik, valjda i on Hrvat, podigao je crkvicu bl. djevici Mariji (2. jula), dugu 18·85 m, široku od 2·40—3·20 m, nad kojom bi sagrađen četverokutni zvonik, koji i crkvi dade ime: Gospe od Zvonika; najstariji crkveni zvonik u gradu Spljetu.

Evo s kojih razloga cijenim, da je svećenik Dominicus, kapelan bana Trpimira, sagradio ovu crkvicu u čast sv. Martina, bl. djevice Marije i sv. Grgura pape, te svoje ime dao uklesati na arhitravu ulaznih vrata u istu. Crkvicu je posvetio sv. Martinu, popularnomu svecu u franačkoj državi, pod koju su spadali i Hrvati za više decenija prije svoga pokrštenja; svecu, čije je ime nosio drugi kapelan bana Trpimira, drug Dominikov, Martin. Ovo se je imalo zbiti okolo polovice IX. vijeka, za vladanja kneza Trpimira (g. 845?—863.).

Moje mnijenje, da je ovu kapelicu sagradio baš Dominik, kapelan bana Trpimira, prihvatili su i drugi povjesničari umjetnosti, i ako nekoji sa rezervom[1]. U ovom me mnijenju učvršćuje okolnost, da i arhitektonski dokazi, koje sam gore istaknuo, svi više manje govore za veoma staro doba ove crkvice, za IX. vijek.

I tako bi ova zavjetna crkvica bila najstariji građevni spomenik iz doba hrvatske narodne dinastije u gradu Spljetu[2].

Monneret de Villard, n. dj. str. 32: „Sulla porta d'ingresso si legge una iscrizione in cui ricorre il nome di un presbyter Domnicus, forse il medesimo che come cappellano e testimonio figura nell'atto di donazione del bano Trpimiro dell'anno 852". — Kržanić-Barač, U koljevci hrv. povijesti str. 16. — Jelić n. dj. s. 81.

[2] Tradicija je, da je bivša crkva sv. Mihovila, na trgu istoga imena u Spljetu, naslonjena na zapadnim perimentralnim zidovima Dioklecijanove palače, a porušena g. 1905. (sr. Spise c. k. konservatora starih spomenika u Spljetu br. 78 iz g. 1897.; br. 47, 53 iz g. 1898.; br. 19, 88 iz g. 1899.; br. 13 iz g. 1903.; br. 19 iz g. 1905.; br. 27, 32 iz g. 1906.; br. 3, 83 iz g. 1908.; br. 4, 90 iz g. 1909.), jer u posve loše građevnom stanju, jest najstarija crkva iz doba hrvatske narodne dinastije u Spljetu i, kako dokumenti nose (Farlati, Illyr. Sacr. III, str. 19), da je bila sagrađena od prvoga spljetskoga nadbiskupa Ivana Ravenjanina među g. 650 i 680. Ova se je crkva zvala *S. Michael de mari, ad mare, in ripa maris,* jer je još za ono doba more oplâkalo južne zidove Dioklecijanove palače, dapače je prodiralo i dalje u unutrašnjost novoga grada tik uz južno-zapadnu kulu palače, porušenu g. 1550. (sr. Vođa po Spljetu i Solinu str. 68). Nego opaziti je, da je ova crkva sv. Mihovila, kakva je opstojala do g. 1905., a sagrađena po svoj prilici na mjestu starije istoga imena, bila, sudeć po ukupnoj njezinoj arhitekturi, iz XV. vijeka i da se u njoj nije sačuvao niti cigli arhitektonski komad iz crkve sv. Mihovila sagrađene od Ivana Ravenjanina. Ali ova crkva Ivana Ravenjanina nije mogla biti iz VII. vijeka, jer, kako je dokazano, Ivan je Ravenjanin bio prvi spljetski nadbiskup ili pri koncu VIII. ili na početku IX. vijeka (Kronotaksa solinskih biskupa i spljetskih nadbiskupa str. 116 i d., str. 131).

Začudno je da Rivoira u djelu *Le origini dell'architettura lombarda e delle sue principali derivazioni nei paesi d'oltre Alpe* I. sv. u pogl. V., gdje govori o *L'Architettura nella Dalmazia ai tempi di Carlomagno,* niti ne spominje crkvice sv. Martina, dočim ju je on g. 1900. vidio, te i meni rekao, da je, sudeći po kapitelima ikonostaze, crkvica iz IX. v.

Fr. Bulić.